

Pierre Vilar i la geografia de Catalunya¹

JOAN VILAGRASA IBARZ †
Universitat de Lleida

Resum

Pierre Vilar visità Catalunya per primera vegada a la darrerria dels anys vint, amb la intenció d'iniciar una tesi de geografia sobre la regió de Barcelona. Aquest article analitza l'obra de caire geogràfic de l'historiador francès, tot destacant la seva contextualització dins de la geografia catalana dels anys vint i trenta del segle xx i, també, dins del llegat de la geografia de l'escola regional clàssica francesa. En la primera part es repassen els treballs geogràfics inicials de l'autor, publicats tots ells abans de la Guerra Civil, mentre que a la segona s'analitza el capítol introductor "El medi natural" de la seva obra *Catalunya dins l'Espanya moderna*, del 1960, una síntesi de la geografia de Catalunya.

PARAULES CLAU: *escola regional francesa, geografia de Catalunya, Pierre Vilar*

La geografia francesa ha tingut, de sempre, una gran influència en la geografia catalana, tant pel seu desenvolupament metodològic com per l'aportació d'autors francesos al coneixement empíric del territori català. Del conjunt, hi destaca, la petjada que des dels anys vint del segle passat exercí l'escola clàssica de geografia regional francesa sobre la creació de la geografia catalana moderna. Els vincles foren múltiples, destacant-hi, com és sabut, les estades de Pau Vila a Grenoble, prop de Raoul Blanchard, i els contactes que a partir d'aquell moment desenvolupà. També foren molt importants les estades de geògrafs francesos a Barcelona, la majoria de vegades en visites ràpides però suficients com per a impartir unes conferències o cursos breus als catalans interessats en geografia. A banda dels contactes de Vila, segurament claus en la selecció dels visitants, aquest autor ha assenyalat com moltes vegades fou l'Institut Francès de Barcelona qui facilità l'organització de les conferències i les estades.²

1. Aquest article fou publicat originàriament a À. Santa (ed.), *Jaume Magre en el record*, Lleida: Ajuntament de Lleida, 2001, 337-346.

2. Pau Vila donà notícia d'aquestes estades en diferents articles a *La Publicitat*, i més tard a *Serra d'Or*. Aquests han estat recollits a "La geografia francesa i els seus homes", capítol 6 de *La geografia i els seus homes. Selecció d'escrits de geografia de Pau Vila*, Barcelona, Curial, 1978, 86-109. Allí cita l'estada de Raoul Blanchard el 1922, convidat per la Mancomunitat a impartir un curs sobre geografia humana de la muntanya, de les estades de Max Sorre, Daniel Faucher, Henri-Marcel Gausson i Marcel Chevalier, entre 1930 i 1935, de la mà de l'Institut Francès de Barcelona, aleshores dirigit per J. A. Bertrand, i de l'estada, més tardana de Pierre Deffontaines, que dirigí l'Institut Francès a la postguerra i que més tard fou professor a la Universitat de Barcelona.

Pierre Vilar és un gran historiador. Com a tal ha fet nombroses aportacions empíriques, de síntesi i metodològiques. El gruix de la seva obra empírica ha estat sobre Catalunya, on és prou conegut per les seves aportacions cabdals a la història econòmica i a la fonamentació del sorgiment del nacionalisme. La seva gran recerca és la *Catalogne dans l'Espagne moderne*,³ obra publicada el 1960 en quatre volums, dos dels quals (el tercer i quart) tracten amb detall el segle XVIII català i que suposaren una renovació substancial de les idees que sobre aquest segle tenia la historiografia catalana de l'època. Els dos primers volums d'aquesta obra són, com és sabut, una síntesi, a partir del coneixement existent, de la geografia de Catalunya (al volum primer, conjuntament amb la introducció, "El medi natural") i de la història anterior al 1714 ("El medi històric", al volum segon).

Menys conegut (si més no, menys conegut per aquells que no s'han endinsat en l'apassionant introducció de l'obra esmentada, on fonamenta biogràficament i, per tant, vitalment les opcions i punts d'arrencada de la seva recerca) és la seva inicial formació com a geògraf i, tanmateix, les seves aportacions com a tal, també referides a Catalunya. Les presents notes pretenen ressaltar l'aportació a la geografia de Catalunya d'aquest autor francès, que, com intentarem mostrar, insuflà idees substancials a la concepció geogràfica d'aleshores⁴ i que, més enllà, han tingut i tenen encara avui una certa presència.

El geògraf. 1929-1936

Pierre Vilar estudià a la Sorbone als anys vint del segle passat, en uns moments en què l'escola regional francesa, que havia fundat i fonamentat metodològicament Paul Vidal de la Blache, estava en el seu moment més esplendorós. De la mà de mestres com Albert Demangeon i Max Sorre s'orientà cap a la realització d'una tesi de doctorat sobre la regió de Barcelona, amb una dinàmica industrial remarcable i d'abast territorial gran, "amb els seus lligams tenticulars amb un món de petits nuclis agrícoles, de rics corredors de circulació, de valls actives".⁵ El projecte de tesi el portà a Barcelona diverses vegades des de la darrerria dels anys vint i als anys trenta, i des del 1934 al 1936 hi exercí com a professor a l'Institut Francès, comptabilitzant la tasca docent i la seva recerca.

Arribà a Barcelona, doncs, a realitzar un tesi doctoral, però les vivències de l'època foren, segurament, tant o més importants: el coneixement del fet nacional català, al qual

---

3. SEVEPEN, Bibliothèque Générale de l'École Pratique des Hautes Études. VI Section, 1960. Aquí s'utilitzarà la versió catalana, *Catalunya dins l'Espanya moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*, Barcelona: Edicions 62, 1964, 4 vols., traducció d'Eulàlia Duran.

4. Enric Lluch ha qualificat la geografia de l'època com la culminació noucentista. Vid. Lluch, E., "La ciència geogràfica" a Soldevila, F. (dir.), *Un segle de vida catalana, 1814-1930*, Barcelona, Alcides, 1961, vol II, 989-994 i 1493-1500.

5. *Catalunya dins...*, op. cit., vol. I, 20.

hi dedicaria, més tard, bona part de les seves preguntes i recerques com a historiador; la implicació vital amb la societat catalana, el coneixement de bona part de la seva intel·lectualitat, compromesa, durant aquells anys, amb un nou projecte de país. D'aquesta època són les seves principals aportacions empíriques a la geografia de Catalunya.

Són cinc articles que mostren força bé els debats metodològics i l'ambigüitat entre l'acceptació implícita d'un determinisme geogràfic, on el medi natural esdevé l'element explicador de l'activitat humana, i el reconeixement, explícit, d'una creixent capacitat humana (si es vol, històrica), per a trencar-lo, per a superar-lo, que precisament donava nom a la perspectiva "possibilista" de l'escola regional francesa.⁶

Finalment, Vilar solucionà aquesta qüestió en plantejar-se que la geografia orienta entre una munió de possibilitats, però "*tot remetia a la història*".⁷ Aquesta posició, que com ell mateix diu, resta en l'abandó de les recerques geogràfiques primerenques, i en la seva dedicació exclusiva a la història, assignava un paper específic a la geografia: aquesta era determinisme físic, la causa inicial de possibles esdeveniments històrics, però mai era la última paraula.

Al primer dels articles que publicà, "La vie industrielle dans la région de Barcelone",⁸ fonamenta bona part del discurs posterior sobre la geografia catalana tot assajant una interpretació de la geografia econòmica (si hom vol, industrial) de Catalunya. L'autor inicia el seu treball presentant Catalunya com la regió industrial d'Espanya, articulada per una ciutat, Barcelona, que dona cohesió econòmica al conjunt del territori. Un territori industrial que de forma principal és el de la província de Barcelona, però no de forma exclusiva. En aquesta primera part afloren algunes de les dades de tarannà determinista de la geografia de l'època. La posició de Barcelona, on convergeixen els rius, les depressions (els passadissos litoral i prelitoral) i amb ells les vies de comunicació, fonamenta una base natural del predomini de la ciutat com a nucli urbà cohesionador. Constata la pobresa dels recursos que històricament i en d'altres llocs havien facilitat la industrialització. La inexistència de recursos naturals en abundància abona una explicació de tipus possibilista, històric. Ha estat, per Vilar, la combinació entre una posició geogràfica afortunada i els seus recursos humans el que ha fet d'aquesta regió una zona industrial. Efectivament, per a Vilar, el contacte amb els grans corrents de circulació mediterrània, recolzats en la vocació marinera de bona part de Catalunya (la Catalunya litoral, els rius de la qual vessen directament a la Mediterrània) ha esperonat històricament el comerç i aquest, finalment, la industrialització.

---

6. Determinisme físic i possibilisme en Pierre Vilar han estat discutits a López Guallar, M., "Metodo regional e idea de la historia en Pierre Vilar", *Medio físico, desarrollo regional y geografía. V coloquio de geografía (Granada, 3-6 Octubre 1977)*, Granada: Secretariado de Publicaciones de la Universidad de Granada, 1978, 307-310. Vegeu, també, Grau, R., "Les causes geogràfiques de la industrialització catalana. Notes a l'entorn d'una vella polèmica", *Aportacions en homenatge a Salvador Llobet*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1979, 103-111.

7. *Catalunya dins...*, op. cit., vol. I, 20. Cursiva de l'autor.

8. *Annales de Géographie*, vol. XXXVII, 1929, 339-365.

La segona part del seu article és d'una gran qualitat informativa. Realitza una classificació dels tipus d'indústria i en fa la descripció, tant pel que respecta a la localització com a les característiques quantitatives (empreses, maquinària i/o treballadors). La indústria tèxtil, molt important encara que poc modernitzada resta en la base de la industrialització de la regió. Tot i la concentració a Barcelona i a la seva àrea immediata ressalta la seva dispersió arreu, sobretot al llarg de les conques del Llobregat i del Ter. Si la indústria tèxtil mereix la qualificació d'antiga, n'hi ha unes altres que tot i ser també arrelades en la història, Vilar les qualifica com en vies d'evolució. Fonamentalment es refereix a la metal·lúrgia, que ja no té res a veure amb les antigues fargues catalanes i sí, en canvi, amb les primeres matèries foranes que arriben per via marítima al port de Barcelona. Altres branques en evolució eren les adoberies, d'una localització en llocs amb una certa especialització (Igualada i Vic), la papereria (amb importància al Ter), la del llibre, concentrada a Barcelona, i l'alimentària, de la qual en destaca Vic i, de forma creixent, l'entorn de la capital, almenys en l'alimentària d'estructura empresarial més moderna. Les indústries recents, tercera de les categories que planteja, estaven ja molt concentrades a Barcelona, i eren la química (amb l'excepció de l'electroquímica de Flix, d'on hi destaca el capital d'origen estranger) i la cimentera que abasta el mercat expansiu de la construcció.

La tercera part del text el dedica a l'anàlisi dels factors de producció. El problema de l'energia l'ocupa de forma primera, atesa la manca de carbó a la regió. Descríu així com la indústria més tradicional s'ha desenvolupat sovint amb l'aprofitament hidràulic i com els rius Llobregat i Ter es configuraven com a esquelets d'una tradició industrial antiga. La nova energia hidroelèctrica, derivada de la possibilitat del transport barat d'electricitat, es conformava per a Vilar com l'alternativa energètica principal, basada en la construcció de les centrals hidroelèctriques a la conca hidrogràfica del Segre i, en menor grau, a la capçalera del Ter. La hidroelectricitat suposa la creació d'una xarxa d'abast territorial àmplia per a servir a Barcelona, que consumeix industrialment la major part.

Després s'ocupa de l'organització financera, assenyalant el predomini de l'estructura familiar i la manca d'un nombre significatiu de societats anònimes. Assenjala també com hi ha una clara diferenciació entre les indústries tradicionals de tipus familiar i la nova indústria (on el capital estranger hi acostuma a estar present) i esmenta el poc esforç de la banca en la promoció del finançament industrial.

La descripció dels recursos humans és també molt alligadora. Fa una distinció bàsica entre dos tipus. El primer, el que ell anomena "sistema muntanyenc", de baixos salaris, amb abundant mà d'obra femenina i on hi predominen les indústries tèxtils. En aquest sentit, les colònies industrials són descrites com un sistema fabril tradicional que subsisteix gràcies a la docilitat de la mà d'obra i al patriarcalisme industrial, i això, malgrat la llunyania del mercat principal. El segon tipus és la mà d'obra de "la plana", de fet, de Barcelona i la seva àrea immediata d'influència. Aquesta està caracteritzada per la immigració de població d'altres regions espanyoles i per la distinció entre l'obrer qualificat ("*le Catalan*"), estable i ben format tècnicament, i l'obrer nouvingut, reserva de mà d'obra i amb una gran mobilitat laboral esperonada per la demanda. Aquí, el capitalisme patriarcal és substituït per la llei de l'oferta i la demanda, que havia provocat, en els últims decennis, notables conflictes laborals i l'organització combativa de la classe obrera.

L'article finalitza amb l'anàlisi de la qüestió comercial. De fet, Barcelona és el gran mercat. Importa primeres matèries de l'exterior, i el port és la seva gran porta d'entrada. Aquest, però, no serveix massa a l'exportació. El mercat dels productes industrials de Barcelona és Espanya i, en aquest sentit, les vies de comunicació terrestres hi són molt més necessàries que les marítimes.

Aquesta descripció de la indústria catalana cap als anys vint és, sense dubte, del tot original a la seva època. Vilar recolza bona part de la seva anàlisi en el treball d'E. Escarra, que era publicat del 1908 i que és l'únic treball de caire econòmic o geogràfic citat. En canvi, abunda en dades estadístiques de les publicacions d'organismes corporatius com la Cambra d'Indústria, la Cambra de Comerç i Navegació, el Foment del Treball Nacional, la Federació de Fabricants de Filats i Teixits de Catalunya, etc. que és factible creure que no havien estat gaire tractades. Sí que hi ha, però, a la nota d'agraïments, el reconeixement cap a Pau Vila i Gonçal de Reparaz "*mes meilleurs guides dans la géographie catalane*".⁹ Segurament les observacions d'aquests geògrafs catalans, d'altra banda molt familiaritzats amb els mètodes i punts de vista de la geografia francesa, foren importants en la conceptualització del tema, però cap d'ells l'havia tractat, anteriorment, en profunditat. Pau Vila, en el seu *Resum de geografia de Catalunya*,¹⁰ publicat entre 1928 i 1935 estableix moltes i interessants consideracions sobre els aspectes geogràfics de la indústria catalana, tal i com ha assenyalat recentment Josep Oliveras i, per tant, és molt probable que moltes idees fossin manllevades d'aquest autor.¹¹ Tot i així, cal remarcar l'originalitat d'aquesta primera geografia industrial moderna de Barcelona, que fou reconeguda com a tal per Pau Vila en publicar una extensa ressenya (en dues parts) al diari *La Publicitat*,¹² tot donant a conèixer el treball de Vilar i felicitant-se de la seva oportunitat.

Crec que "La vie industrielle..." és l'aportació més important de Vilar al coneixement geogràfic català. Bona part dels punts de vista desenvolupats en aquest article foren el canemàs de les altres publicacions aparegudes als anys trenta. Una, dedicada a una branca industrial concreta, la surera,¹³ un article que aborda els mitjans de transport terrestre a Espanya,¹⁴ una altra aportació sobre el paper de la hidroelectricitat a Espanya¹⁵ i, finalment, sengles articles dedicats a Barcelona¹⁶ i al seu port.¹⁷

---

9. Vilar, P., "La vie industrielle dans la région de Barcelone", *Annales de Géographie*, París, XXXVIII, 339-365.

10. Barcelona, Barcino, 1928-1935, 9 vols.

11. Josep Oliveras, "La geografia industrial", Vilagrassa, J. (ed.), *Transformacions territorials a Catalunya (segles XIX-XX)*, Lleida, Pagès Editors, 2000, 156.

12. Reproduïdes am el títol "La indústria a Catalunya segons Pierre Vilar", capítol 7 de *La geografia i els seus homes...*, op. cit., 110-120.

13. Vilar, P., "L'Espagne et le commerce mondial du liège", *Annales de Géographie*, XLIII, 1934, 282-298.

14. Vilar, P., "Le rail et la route en Espagne", *Annales. Histoire, Économie, Société*, 1935, 571-580.

15. Vilar, P., "L'utilisation hydro-électrique des fleuves espagnols", *Congrès International de Géographie (París, 1931)*, París, 1934, vol. III, 591-607.

16. Vilar, P., "Interpretació geogràfica de Barcelona", *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 1936, 489, 1-16.

17. Vilar, P., "Le port de Barcelone", *Annales de Géographie*, 1934, vol. XLIII, 489-511.

Així, per exemple, el nostre autor tornà a destacar el paper fonamental de l'energia hidroelèctrica com a element capdal del creixement industrial al segon i tercer decennis del segle xx. Una altra vegada, com ja havia fet al seu article de 1929, lligava activitat i sentit emprenedor humà amb l'aprofitament dels recursos, negant, així, la influència decisiva del medi natural. Ell mateix comenta el seu treball del 1934 a la introducció de la seva *Catalunya dins l'Espanya moderna* en aquests termes: “vaig tenir l'ocasió de demostrar com, tot el contrari d'allò que alguns geògrafs havien avançat massa ràpidament, els inicis de la utilització hidroelèctrica dels rius espanyols semblaven gairebé un desafiament als suggeriments de la natura. No era pas el potencial hidroelèctric pirinenc que havia determinat el ressorgiment del nucli industrial català, al segle xx: és l'existència d'aquest nucli que havia decidit —i gairebé en condicions d'improvisació, en temps de penúries energètiques dels anys 1914-17— la construcció de grans centrals”.¹⁸

De forma similar, tant en l'article sobre les comunicacions terrestres a Espanya com en el dedicat al port de Barcelona torna a aflorar com a tesi bàsica la importància del port en l'arribada de primeres matèries per transformar a la regió industrial de Barcelona que, al seu torn, són distribuïdes de forma principal pel transport terrestre.

A banda del primer article comentat, “La vie industrielle dans la région de Barcelone”, l'altre treball més significatiu fou la seva “Interpretació geogràfica de Barcelona”. Aquest text havia estat publicat primer en francès a la *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest* i constituïa una ressenya del viatge que el professor Daniel Faucher, de la Universitat de Toulouse, realitzà amb els seus alumnes a Catalunya. De fet, és una guia per a la visita de Barcelona i constitueix un magnífic exemple, i només aplicat a ciutats menors catalanes fins aleshores, de l'esquema de monografia urbana que Raoul Blanchard havia desenvolupat per a Grenoble i establert com a canó en l'estudi de les ciutats per part de l'escola regional francesa.¹⁹

Seguint l'esmentat esquema descriu primer la situació geogràfica, d'on torna a destacar, com en treballs anteriors, la sortida marítima i l'obertura dels congostos del Llobregat i el Besòs, que faciliten les comunicacions cap al rerepaís, cosa que dona a la ciutat una ubicació en el territori privilegiada. Continua descrivint l'emplaçament al pla de Barcelona, amb detall dels accidents topogràfics i de les formes de poblament i, més endavant, l'evolució històrica de la ciutat, perceptible en les formes del plànol urbà. En aquest sentit aporta un interessant mapa amb les etapes de creixement, també característic del mètode geogràfic francès. L'últim apartat el dedica a la població i a l'activitat. Torna aquí a resumir moltes de les tesis apuntades a l'article primerenc: sobre la funció financera, sobre la concentració dels serveis, sobre el desenvolupament hidroelèctric d'a-

---

18. *Catalunya dins...*, op. cit., vol. I, 20.

19. Blanchard, R., *Grenoble. Étude de Géographie urbaine*, París, A. Colin, 1911. Una dada més sobre la influència de la geografia francesa sobre la catalana en aquests anys és que el 1931 el Centre Excursionista de Catalunya publicà un article considerat clau metodològicament en la geografia regional francesa sobre l'estudi de ciutats: Blanchard, R., “Un mètode de Geografia urbana”, *Butlletí del CEC* (separata), 1931 (l'original francès és de 1922).

cord amb les necessitats de la ciutat, sobre el paper importador del port, sobre l'exercici de la funció de capitalitat de Catalunya. Hi destaquen, per sobre de tot, les funcions industrials "gràcies a la mar, però al servei d'Espanya".²⁰ És a dir, gràcies a la capacitat importadora de primeres matèries deguda al port, i per servir el conjunt del mercat peninsular, del qual Barcelona era la principal subministradora industrial.

Una valoració de conjunt de Pierre Vilar com a geògraf i en aquest període planteja dues aportacions principals. La primera, una contribució a una interpretació bàsica de Catalunya a l'entorn de l'estructuració fisiogràfica, d'una banda, i del fenomen industrial d'una altra, que era, durant aquells anys desenvolupada conjuntament pels geògrafs catalans. En aquest context la seva visió de la indústria cal considerar-la rellevant, original i sistematitzada per primera vegada, almenys des de l'òptica geogràfica, tal i com assenyalava Pau Vila.²¹ La segona aportació pot plantejar-se en l'àmbit metodològic, atès que els seus treballs són models de l'aproximació geogràfica de l'escola regional francesa, que fins a finals dels anys seixanta, si més no, esdevingué clau en la producció científica catalana.

Una geografia per a la història?

Vilar no tornà a fer recerca geogràfica després dels anys trenta. Concentrà els seus esforços en la història i, com ja s'ha assenyalat, en la introducció de la seva *Catalunya dins...* explica les raons de l'abandonament. En les seves paraules "l'assaig geogràfic implicava el risc d'un equívoc".²² És a dir, de nou, el perill (l'equívoc) del determinisme geogràfic. I això, malgrat la militància de l'escola geogràfica regional francesa en el possibilisme, en el convenciment que els pobles escullen d'entre les possibilitats que li ofereix el medi i que exerceixen una "adaptació activa" en les seves relacions amb la natura.

Tot i això, sí que féu una aportació de síntesi rellevant, atès que "El medi natural", que forma el gruix del volum primer de la *Catalunya dins...* és un magnífic resum de la geografia de Catalunya, en molts aspectes encara vigent avui. Malgrat això, aquí també es planteja un problema: fins a quin punt aquesta primera part serveix al conjunt de la seva obra?; existeix una geografia per a la història en Pierre Vilar? Per a contestar-ho, i abans d'analitzar el text en ell mateix cal plantejar algunes qüestions referides al probable perquè d'aquesta introducció geogràfica.

Certament es pot creure que la introducció geogràfica a l'obra de Pierre Vilar és fruit, en primer lloc, d'una inèrcia metodològica. Efectivament, almenys des de la historiografia romàntica francesa de primera meitat del segle XIX, s'anà configurant la tradició d'incloure aquest tipus d'aportació en les monografies de caire històric. La renovació de la historiografia portada a terme per Henri Berr a finals de segle XIX, que abocaria en

---

20. Vilar, P, "Interpretació geogràfica...", *op. cit.*, 15.

21. Vila, P, "La indústria a Catalunya segons Pierre Vilar", *op. cit.*, 110.

22. *Catalunya dins...*, *op. cit.*, vol I, 20.

l'Escola dels Annales, acabà de consolidar aquesta metodologia. Tot això fou propiciat, d'altra banda, pel contacte quotidià i l'enteniment científic entre Berr i Vidal de la Blache, que treballaven al College de France i que renovaren les seves respectives disciplines alhora i amb perspectives epistemològiques comunes.²³

Paul Vidal de la Blache publicà una de les obres fundacionals del mètode regional, el seu *Tableau de Géographie de la France*,²⁴ com a volum primer, una introducció geogràfica, d'una col·lecció d'història general de França. En aquest volum abordava el “factor” geogràfic en la història, tot desmarcant-se de les tesis ambientalistes aleshores habituals i fonamentant el possibilisme en les relacions entre la natura i la societat.

Una persona clau en l'establiment d'estretes relacions entre la geografia i la història a França fou Lucien Febvre, deixeble de Berr i de Vidal i l'historiador que juntament amb March Bloch fundà la revista *Annales d'Histoire Économique et Sociale*. La seva obra *La terre et l'évolution humaine*,²⁵ del 1922, fou clau en diversos aspectes. En primer lloc, perquè sintetitzà els supòsits vidalians, convertint-se en el text teòric fonamental de la nova escola regional francesa; en segon lloc, perquè en incloure's, aquest text, com un primer volum d'una col·lecció d'història universal (dirigida, precisament, per Henri Berr) tornava a posar de relleu, com vint anys enrere ho havia fet Vidal, la rellevància d'aquest primer capítol d'estudi del “factor geogràfic” en el mètode històric.

Aquesta perspectiva obrí camins força interessants en la recerca de geògrafs i d'historiadors. D'entre els geògrafs cal remarcar la feina de Roger Dion al College de France a París, que l'ha portat a ser considerat com el fundador de l'escola francesa de geografia històrica. D'entre els historiadors pot ressaltar-se la tasca de March Bloch en la reconstrucció del paisatge rural francès i, sobretot, les aportacions de Ferdinand Braudel, que al llarg de la seva dilatada carrera mai deixà de conrear el que ell anomenava la geohistòria per designar la història de llarga durada, on era més present l'influx del medi geogràfic. En tots aquest casos s'ha de parlar d'aportacions metodològiques pròpies, que no es limiten a una obligada revisió de la geografia de l'àrea de la qual es fa la recerca.²⁶

També, però, aquesta metodologia anà perdent força en moltes de les obres d'història i, en molts casos, acabà convertint-se en parts molt accessòries al moll central de l'obra, incloses més pel manteniment de la regla que per la seva validesa funcional.

Crec que, en gran part, aquest és el cas de “El medi natural” de Pierre Vilar. Aquesta part de l'obra li serveix a Vilar per esbossar un primer punt d'arrencada i de comprensió

---

23. Sobre l'ambient intel·lectual del College de France a l'època de Vidal i Berr vegeu Grau, R., “Sobre la base filosòfica del mètode regional en Vidal de la Blache”, *Medio físico, desarrollo regional y geografía. V coloquio de Geografía (Granada, 3-6 Octubre 1977)*, Granada, Secretariado de Publicaciones de la Universidad de Granada, 1978, 297-301.

24. Vidal de la Blache, P., *Tableau de Géographie de la France*, París: Hachette, 1903.

25. Febvre, L. *La terre et l'évolution humaine*, 1922. Hi ha traducció espanyola: *La tierra y la evolución humana*, México: Unión Tipográfica Editorial Hispano-Americana (UTEHA), 1955.

26. Una visió més detallada sobre la petjada geogràfica de la història francesa, amb referència a la bibliografia més interessant, pot consultar-se a Vilagrasa, J., “Tradicions i enfocaments de la Geografia Històrica: una guia bibliogràfica”, *Estudi General*, 13, 19-21, Girona, 1993

del fet nacional català, així com del creixement econòmic. En primer lloc, ho fa descriuint els límits “naturals” de Catalunya (es a dir, del Principat). Tot i assenyalar que “Catalunya, objecte d’aquest treball, no és pas fàcilment definible”,²⁷ estableix en algunes característiques del medi físic el que són els límits lògics del territori. El medi defineix les aptituds per a obtenir densitats de població rellevants i allí on aquestes minven es van dibuixant els límits del territori. Això li permet establir una correlació entre des-poblats i fronteres. A Ponent, en endinsar-se cap als Monegres, al nord quan el Pirineu pateix la pèrdua de densitat de població, al sud, on “Catalunya posseeix la seva zona-limit *natural* més ben definida”,²⁸ referint-se al congost de l’últim tram de l’Ebre i els Ports de Beseit.

La segona part d’“El medi natural” la dedica al relleu. En destaca l’estructura bàsica, la qual cosa permet el desenvolupament de la gran varietat de territoris, que facilita, al seu torn, la diversitat de cultures i formes de vida. Aquesta estructura bàsica —la combinació entre carenes, depressions i conques— permet també l’element d’unificació del territori. Com ja havia assenyalat en els seus treballs dels anys trenta, Barcelona esdevé la frontissa de vies transversals que articulen el territori, esborra, a partir de la Reconquesta, Tarragona i Empúries i “*forma la cohesió catalana*”.²⁹ Barcelona esdevé una capital natural de Catalunya, i des de la industrialització, en gran part gràcies a aquesta posició geogràfica de la capital, el territori és “un vast obrador que treballa per Barcelona” que s’ha convertit en “*l’aglomeració més gran de les costes mediterrànies*”.³⁰

La tercera part, dedicada als recursos naturals, torna a apuntar diverses de les aportacions primerenques. Cal ressaltar aquí la relativa pobresa de recursos que facilitin la industrialització, la pobresa dels recursos energètics i la gran alternativa hidràulica —primer— i hidroelèctrica, després, i, sobretot, el lligam que estableix entre creixement econòmic i pobresa relativa dels recursos. En aquest sentit hi destaca la interpretació de la historiografia catalana (Vilar cita Rahola, Pi Sunyer, Graell) sobre la pobresa de la terra com a causa de la prosperitat, que accepta com a seva.

Les conclusions del volum són prou explícites. Hi existeix una justificació natural dels trets específics dels catalans. Dels seus límits, del paper de Barcelona com a articuladora territorial i com a element de connexió amb l’exterior i, finalment, del paper dels recursos limitats en l’estimulació d’un caràcter específic: la recerca del guany moderat, l’aventura comercial i el seny, que tenen quelcom a veure amb la disposició del territori català.

Existeix, doncs, una geografia per a la història? Existeixen dades geogràfiques que permeten interpretar algunes constants històriques, però poca cosa més. No existeixen, malgrat les afirmacions sobre la fesomia de Catalunya i l’esperit dels catalans, elements de justificació natural dels trets essencials de la població. Malgrat les seves afirmacions en aquest sentit, en les últimes planes del volum Vilar conclou subratllant el paper de la

---

27. *Catalunya dins...*, op. cit., vol. I, 163.

28. *Catalunya dins...*, op. cit., vol. I, 191, cursiva de l’autor.

29. *Catalunya dins...*, op. cit., vol. I, 328, cursiva de l’autor.

30. *Catalunya dins...*, op. cit., vol. I, 328 i 329, cursiva de l’autor.

contingència històrica. És la por a la simplificació de la determinació geogràfica la que fa que conclouï que a la història de Catalunya “la natura només li ha fornit un punt de partida, un marc original però no predestinat”.³¹

De forma similar, a les primeres ratlles del segon volum afirma que “la natura ofereix marcs i posa límits al desenvolupament de les economies regionals i de les personalitats col·lectives, els assegura certs recursos i els ofereix certes capacitats; però qui treballa és l'home i, per tant, qui determina és la història”.³² És en aquest sentit que pot afirmar-se que “El medi natural” és fruit d'una inèrcia metodològica, atès que el medi natural no torna a ser present, pràcticament, al llarg de la seva obra.

Recapitulació

Que en resta, doncs, d'aquesta introducció geogràfica a la història? i que en resta de l'obra geogràfica de Pierre Vilar? Doncs moltes coses. En primer lloc, “El medi natural” és una molt bona introducció a la geografia de Catalunya. Es publicà en els moments en què s'havia iniciat l'aparició en fascicles de la *Geografia de Catalunya* de l'editorial AEDOS,³³ obra que suposà la culminació del regionalisme de l'escola clàssica de geografia francesa a Catalunya. Durant alguns anys fou l'única síntesi de geografia de Catalunya existent, substituint la que realitzà als anys trenta Pau Vila. D'altra banda, “El medi natural” ha estat el volum en el qual s'han endinsat moltes generacions d'historiadors per tal de conèixer el país. Això, per ser l'autor un historiador amb treballs fonamentals sobre Catalunya, i pel seu redactat, amb abundància de referències a la història de Catalunya, que facilita i fa útil la seva lectura dins d'aquest col·lectiu.

De l'obra primerenca de Vilar en queda encara més. Aquesta suposà una aportació empírica original i, també, un mètode, una manera de fer. El seu treball sobre la geografia industrial de Barcelona resta, ara ja com a document històric, com una radiografia fonamental de l'estat de la indústria catalana als anys vint. Les seves reflexions sobre l'energia i el port són elements que després han tingut una llarga història de continuïtat en el coneixement del territori català.

La seva personal aplicació del mètode regional de l'escola geogràfica francesa, resumida en una elegant compaginació entre la dada física i la històrica, una gran finesa d'interpretació dels fets concrets i una gran capacitat de creació de marcs interpretatius generals és, sens dubte, de les més originals de la geografia que es conreava en aquells anys a Catalunya. És per això que el francès Pierre Vilar mereix ser considerat entre els primers conreadors de l'escola clàssica de geografia catalana.

---

31. *Catalunya dins...*, op. cit., vol. I, 426.

32. *Catalunya dins...*, op. cit., vol. II, 9.

33. Solé Sabaris, L. (dir.), *Geografia de Catalunya*, Barcelona, AEDOS, 1958-1974, 4 vols.

Resumen

Pierre Vilar visitó Catalunya por primera vez a finales de los años veinte, con la intención de iniciar una tesis de geografía sobre la región de Barcelona. Este artículo analiza la obra de carácter geográfico del historiador francés, contextualizándola dentro de la geografía catalana de los años veinte y treinta del siglo xx y, también, dentro del legado de la geografía de la escuela regional clásica francesa. En la primera parte se repasan los iniciales trabajos geográficos del autor, publicados todos ellos antes de la Guerra Civil, mientras que en la segunda se analiza el capítulo introductorio “El medi natural” de su obra *Catalogne dans l’Espagne moderne*, de 1960, una síntesis de la geografía de Cataluña.

PALABRAS CLAVE: *escuela regional francesa, geografía de Cataluña, Pierre Vilar*

Abstract

Pierre Vilar first visited Catalonia in the late 1920s in order to begin a geographical thesis based on the Barcelona region. The present article examines the geographical work of this French historian, and analyses it within both the context of Catalan geography in the 1920s and 1930s and as part of the geographical legacy of the classical French regional school. In the first part, we look at the author’s initial geographical works, all of which were published prior to the Spanish Civil War. In the second, we analyse “The natural environment”: the introductory chapter to his 1960 work *Catalogne dans l’Espagne moderne (Catalonia within modern Europe)*, which provides a synthesis of the geography of Catalonia.

KEY WORDS: *french regional school, geography of Catalonia, Pierre Vilar*